НѢКОЛКО СВѢДѢНИЯ

за

истурчванието Родопскитѣ Българе.

Съобщава В. Добруски.

За българската история много е важенъ въпросътъ, кога и какъ е станжло истурчванието Родопскитѣ и други Българе. Този въпросъ до сега малко е обясненъ, защото историческитѣ паметници за това питане не сж яко изобилни и народнитѣ прѣдания и пѣсни не сж още напълно събрани. Заради това, мислж, не ще бжде излишно, ако съобщж по̀долу нѣкои прѣдания и расказн, които събрахъ въ пжтуванието си низъ Родопскитѣ планини [1]). Положително можемъ да кажемъ, че потурчванието не е станжло въ едно и сжщо врѣме по всѣкждѣ, но че исламътъ постепено се разширявалъ, и то̀ въ на̀й-голѣмъ размѣръ въ врѣмето на султана Мохамеда IV и славнийтъ му везиръ Мохамедъ Кюпрюли год. 1656—1661. Това нѣщо доказалъ е вече г. К. Иречекъ, а тъй сжщо се подтвърждава и отъ прѣданията, които иматъ Родопскитѣ Помаци за това събитие.

Когато попитахъ Помацитѣ въ Тъмрьшъ [2]), въ кое врѣме сж живѣли Кавури въ селото имъ, тѣ ми отговорихж:

---

[1]) Вижъ Иречекъ Пжтни бѣлѣжки по Родопскитѣ планини. Период. Списание кн. X. стр. 30 и сл.

Славейковъ П. Р. За истурчванието на Българетѣ. Периодическо Списание кн. XV стр. 364.

Захариевъ. Описание на Т.-Пазарджишка кааза стр. 67—69.

[2]) Въ с. Сотиръ, $^1/_2$ ч. на югъ отъ Дермендере, Пловдивска околия, казватъ за Тъмрешкитѣ помаци, че тѣ не сж били сжщи Българе, когато се потурчили, нъ че имало въ тѣхъ „гръцка жилка“. Това прѣдание да ли не може да поддържа до нѣкждѣ теорията, че днешнитѣ жители въ Родопа сж пословѣнени Тракийци? Щж спомѣнж нѣщо и за етимологията на името Тжмржшъ или Тъмрешъ. Споредъ мѣстното прѣдание (вижъ вѣстникъ „Борба“ на З. Стояновъ брой 13) това село се нарекло *Тъмрьшъ* по̀-слѣдующитѣ причини: Свинарьтъ на старото село Враца, (гдѣто по̀-напрежъ било днѣшното Тъмрешъ) си изгубилъ единъ день свинетѣ. Търсилъ ги дълго врѣме, на̀й-послѣ ги намира въ долината, гдѣто сега е расположено Тъмрьшъ.

„Може да има ики-юсъ сене отъ тугава, че кой го повни“. Освѣнъ това, показвахѫ на сѣверъ отъ селото имъ една „бáрчина“, рѫтъ, гдѣто се намирали развалини на „кáвурска свѣта Богородица“; казахѫ още, че въ землището имъ имало и „кавурско гробье“. Въ врѣме на потурчванието, мнозина Българе сѫ побѣгнѫли отъ Тъмрътъ, та сѫ се заселили въ съсѣднитѣ села. Примѣри за това намираме въ с. *Дедевó*, Рупчоска околия. Тамъ живѣе дѣдо Калафиръ Тъмрешки. Той приказва, че дѣдо му билъ побѣгнѫлъ отъ Тъмрътъ, когато сѫ се турчили тамошнитѣ Българе и се заселилъ въ Дедевó. Кѫщата имъ за това се казва „Тъмрътка“. Мимоходомъ ще споменѫ, че Дедевó е било едно отъ войнишкитѣ села; имало и ферманъ за това, който обаче изгорѣлъ въ въстанието на 1876 год., когато цѣлото село било разорено отъ фанатическитѣ помаци. А другъ единъ 80 год. старецъ въ Дедевó, дѣдо Илия, ми каза, че родътъ му произлизалъ отъ помашко село Брѣзовица, отъ гдѣто билъ побѣгнѫлъ дѣдо му въ врѣме на потурчванието.

Въ с. *Брѣстовúца,* Пловдивска околия, и до днесъ има махала, нарѣчена „Войничка“ отъ тогава, отъ когато забѣгнѫли тамъ нѣкои Българе отъ съсѣдното войнишко село *Чуренъ,* за да се избавятъ отъ потурчение. Заради това, нѣкои кѫщи се наричатъ „Чуренски“. Въ помашкото село *Черéшово* едно отъ бившитѣ непрѣдадени села въ коритото на р. Въча, 5 ч. на югъ отъ с. *Кричимъ*, помнятъ пó-старитѣ помаци, кога е станѫло тамъ потурчванието. Тѣ казватъ, че си имали и въдили пчели още отъ българско врѣме. Въ това село чухъ, че имало и гробища християнски съ кръстове и надписи, нъ неможахъ да идѫ такъкъ да ги видѭ.

Понеже тая долина, по причина на своята гѫста гора и дълбочина, е била много *тъмна*, та, като попитали свинаря, гдѣ си е намѣрилъ свинетѣ, той отговорилъ: „Хе, е тамъ въ дола *„въ тъмнаша“*. Отъ тъмнашъ на тѫвнашъ селото ввело название Тъмрътъ. На основание на това прѣдание, ние осмѣляваме се да мислимъ, че това название е старо, Тракийско. Споредъ Fligies Ettymologische Entdeckungen auf der Balkanhalbinsel Mittheilung: der anthropol. gesellsch. Wien Band X., старото название на р. Тиберъ въ Италия е било Thymbirs (Nicepharus in geogr. graec. min. II p. 460) и произлизало е отъ прастарото Илирийско население. У Пелазгитѣ (Илирийцитѣ, еднородни съ Тракийцитѣ) въ Мала Азия срѣща се често това название. Thymbrios е била рѣка въ Траада; Thymbra градъ на р. Пактолъ, а Thymbra въ Кария и другадѣ. Това име *тъмна,* означава мѫтна боя на рѣката. Подобно на Тъмрътъ название споменува Иречекъ (Пер. Спис. кн. X стр. 7). Тъмбра, високъ единъ Родопски върхъ въ околностьта на Брацигово.

*

Въ с. *Осеново,* Пещерска околия, което се намира 2 ч. на югоистокъ отъ Брацѝгово, тамошнитѣ помаци иматъ си роднѝни въ Брацигово. Въ врѣме на въстанието 1876 год. дошелъ отъ помен҄ѫтото село Осенъ (?) единъ помакъ въ Брацигово, да каже на своитѣ братовчеди *Кърпаловци*, да избѣгатъ съ дѣцата си въ Осенъ, (?) за да не ги исколятъ Тъмрешкитѣ и Доспатскитѣ помаци. Това село, преди потурчванието си е било чисто българско. Въ врѣме на потурчванието, прадѣдитѣ на казанитѣ Кърпаловци избѣгнѫли и дошли въ Брацигово, гдѣто си упазили вѣрата [1]).

Въ с: *Михалково,* въ коритото на р. Въча, показахѫ ми помацитѣ кавурско гробье и мѣстото, гдѣто се е намирала нѣкога черква; по гробищата видѣхъ испочупени кръстове, нъ напраздно търсихъ кръстъ съ надписъ, да узнаѭ до кога тамъ се погрѣбявали Българе-християне.

Въ *Широ́ка Ло́ка* каза ми старъ единъ помакъ, че първата джамия въ селото е била съградена прѣди 150—160 годинъ; развалинитѣ ѝ виждатъ се и днесъ срѣщу новата джамия. Види се, че тамъ е станѫло потурчванието малко пó-рано, около прѣди 180—200 год. Съ това се съгласява и прѣданието, което ни съобщи г-нъ Хр. Господиновъ. Прѣданието е слѣдующето:

„Въ Широ́ка Ло́ка прѣди 130—140 год. сѫ се потурчили 2 момичета свеволно, именемъ *Вида* и *Сула*: първата се нарѣкла *Алия*, а другата *Фатма*. Слѣдъ потурчванието си, тѣ привлѣкли повече отъ 10—15 *„момаре"* (т. е. момци, които искали да се уженятъ за тѣхъ). Двѣтѣ оставили по 4—5 синове и много внуци. Понеже се потурчили много възрастни, за това не били ни Мохамеданки ни истински Християнки. Носили въ черква восъкъ, масло, турмили (кадили) у дома съ тамянъ, и въ сѫббота поменъ правяли. Дѣдо на помакинята, баба Пашалийка, отъ която е слушалъ тъзи приказка, е билъ „ка́вуринъ", и служилъ като овчарь у Арденския Асиинъ *Чекмакътъ*. Нему подражала (= драга станѫла) мусулманската вѣра; за това обадилъ на господаря си, че желае да се потурчи. Този го потучилъ и нагудилъ (накаралъ), да се скрие на едно мѣсто, гдѣто събралъ „межа́" отъ всичкитѣ Ардески момичета, помакини, и му казалъ,

[1]) Вижъ Мишевъ Ат. Боятъ около Брацигово стр. 19.

която отъ тѣхъ ареса, да я улови и да си ѭ заведе у тѣхъ. Уловената взела да се брани съ чекийче, нъ, по принуждението на Чекмакътъ, била вѣнчана.

За истурчването въ с. *Арда,* при изворитѣ на рѣка Арда, Ахѫ-Челеби, се приказва слѣдующето: „Понеже Българете по онова врѣме не били проникнѫти отъ християнската вѣра, за да могѫтъ „да продаватъ сербезликъ", и, подмамени инакъ отъ Турцитѣ, взели да се турчатъ и тó нощѣ, та излазѣли всѣка сутрина по нѣколко души съ бѣли сърьци (чалми). Нѣкой си Коста въ сѫббота вечерь се върнѫлъ у дома си обърснѫтъ, и нашелъ жена си, че „пекла фурнитѣ", и тамамъ била насукала свѣщи за сутриньта; мѫжътъ ѝ влѣзълъ съ бѣла чалма, взелъ свѣщитѣ и ги фукналъ (фвърлилъ) въ пещьта. Тогава, тя му се всопила и рукнала (извикала): „Куче и кучето, и ти ли си се попсетилъ"? Това и до сега си казватъ помацитѣ, като най-лошо проклятие.

Горньото е приказвано на Василия Ангеловъ отъ Масуръ-Кехая, помакъ 110 годишенъ, умрѣлъ въ Арда около 1871 год. Той е билъ внукъ на Коста, които тоже умрѣлъ на 100 години, а бащата на Мусуръ-Кехая е билъ на 15 години, когато Коста билъ се потурчилъ. Отъ тѣзи данни ясно излиза, кога е станѫло потурчването въ Арда. Въ това село има една махала *Гудовска* наречена тъй отъ това: Българитѣ, ако и да се потурчили, все имъ било драго, да си хранятъ свине, и за това си ги въдили. Веднъжъ, когато да влѣзатъ на кланяние въ новосъградената джамия, единъ излѣзълъ и се разрукалъ като въ истѫпление: „Абе комшуларъ, чули ли сте, кина (= какво) станѫло? Хассанъ башанѫнъ пущинкаса гитмишъ мечитъ, та е родила онъ пки шарели мерела. Воллахи, гелиръ са кадията, та харапъ едеръ кюлерията".

Още приказватъ, че въ Арда се истурчило цѣлото село, освѣнъ двама братя, синове на нѣкой си Радоилъ, които отказали да приематъ ислама, и се скривали дълго врѣме низъ горитѣ, за да си запазятъ вѣрата. Отъ тѣхъ сѫ се наплодили днешнитѣ Българе въ Арда, което е смѣсено село, като има 170 кѫщи помашки и 50 християнски. Отъ тогава има пословица: Остави го, и той Радойлевъ синъ (упоритъ, своеглавъ человѣкъ).

Въ *Горно Райково* на *Черна* рѣка, село съ 400 кѫщи християнски и 50 помашки, помнятъ пѐ-стари хора, кога нѣкой тѣхни съотечественици приели мохамеданската вѣра и казватъ, че това е било много скоро прѣди 70—80 години въ врѣмето на завѣрата.

Въ *Пятково,* което лежи въ сѣвероисточния кѫтъ на Ахѫ-Челебийската каза, на р. *Малка Арда,* съ 250 кѫщи християнски и 30 помашки, тъй сѫщо помацитѣ наскоро сѫ били потурчени.[1])

Споредъ прѣсмѣтването на родоветѣ, то е станѫло около прѣди 100 и 120 години. Прадѣдитѣ на днешнитѣ Помаци сѫ били потурчени на сила. Въ Пятково има Помаци, които откровенно казватъ, че бащитѣ имъ сѫ били Християни. Въ това село, както и въ много други села, има ближни роднини и даже първи и втори братовчеди между Християнитѣ и Помацитѣ. Забѣлѣжителенъ фактъ е, че колкото се върви пѐ-на югъ низъ Родопитѣ, толкозъ пѐ-скорошно е врѣмето на истурчването, а напротивъ, колкото се върви по къмъ сѣверозападъ, толкозъ поотдавна е станѫло тѐ.

Въ село *Богу́тево*, Рупчоска околия, истурчила се е на́й-напрѣдъ само една часть отъ селото прѣди 150 год.

Нѣколко години, подиръ това, дошелъ билъ въ Богутево турски бирникъ придруженъ отъ войска, да събира вергията. Въ това врѣме мѫжетѣ ги нѣмало въ селото, биле по нивята си.

Въ отсѫтствието имъ, Турцитѣ изловили женитѣ и ги изнасилили, та се потурчили всички останѫли Българе въ селото, освѣнъ едно момиче, което си живѣло като християнка до прѣди 20 години и умрѣло въ дълбока старость.

Спорѣдъ расказы и прѣдания, потурчването на Българетѣ принадлежи къмъ на́й-ужаснитѣ събития въ българската история.

Които неискали да се потурчѭтъ, едни ги избили, а други се разбѣгали по горитѣ, и тамъ се хранили съ трѣви и корени, като незагинѫли отъ хищни звѣрове; а които били страшливи или искали да добиѭтъ нѣкаква права,

---

[1]) Вижъ Хр. Константиновъ. Спомѣни за страшната пролѣть въ Ахѫ-Челеби. стр. 7. и 21.

приели мохамеданска вѣра, като казали на Султана, да имъ остави езика, да си думатъ на него[1]). —

Въ *Устово* единъ отъ Деребейовцитѣ искалъ да се ожени за една мома, Българка, и да я потурчи, нъ тя прѣдпочела смърть и се хвърлила отъ едно стръмно бърдо, наречено „*Корвава стѣна*“. Въ Дйовленъ прочули се двѣ моми сестри съ постоянство въ вѣрата си: Цѣло село вече е било потурчено; само тѣ сѫ осмѣлили да се противятъ. Съ тази неустрашимость тѣ обмѣкчили турския паша и тъй увардили вѣрата си. За тази милость едната отъ тѣхъ построила джамия въ Дйовленъ, а другата мостъ на онова мѣсто на рѣката, което се казва „Зáбралъ“ защото тамъ се събиратъ рѣкитѣ отъ села *Найпли*, *Грохотна, Карабулакъ, Широ́ка Лӧка*, които образуватъ р. Вѣ́ча (Кръчма). По тъзи причина селото се нарекло Дйовленъ[2]) (т. е. Дѣвино село; *ѣ* се произнася въ мѣстното нарѣчие като *йо*), джамията се нарича *Кѫсъ-джамиси* и мостътъ *Кѫсъ-Кюпрусу*.

Макаръ че отъ потурчването на Родопскитѣ Българе не сѫ се изминѫли пȍвече отъ 200—250 год., тѣ пакъ сѫ могли да завардятъ не само българския езикъ чистъ и неразваленъ, нъ и много обичаи български, както по свадбитѣ, така и на погребенията и др. Помацитѣ и до сега сѫ увардили добрѣ понятията си за християнската вѣра, и въ нѣкои мѣста испълняватъ нейнитѣ обичаи. Черешовскитѣ Помаци и до днесъ колятъ курбанъ „черенъ бравъ“ на пó-голѣми Християнски праздници. Въ *Шейтанкйой*, село въ Рупчоска околия, което, прѣди потурчването, се казвало Кóсово, до скоро явно правяли одушь въ кѫщитѣ си, та си раздавали хлѣбъ, месо и др. Нъ послѣ съсѣдитѣ имъ Българе имъ се смѣяли за това, та го правяли скришно. Въ с. *Чепеларе* приказваше ми стара една баба *Широклóчанка*, че когато има сипка, стари Помакини отиватъ въ черква или при стари черковища, палятъ свѣщи и се молятъ да спре баба Шарка.

---

[1]) Вижъ Шишковъ Ст. Н. Животъ на Българитѣ въ Срѣдня Родопа. Стр. 44.

[2]) Не е ли въ това название *Дйовленъ* вм. *Диовляне* запазено името на старитѣ Бесси, които споредъ Тукидида се казвахѫ Διοί μαχαιρόφορον т. е. *Диове мечекосци?* Това нѣщо можемъ да прѣдполагаме толковъ пȍвече, защото, споредъ Захариева и показванията на Дринова, въ тази мѣстность трѣбва да се търси славната Бесска светиня, храмъ на бога *Диониса,* на върха Гиов-Тепе при село *Найпли* 8 ч. на югъ отъ Батакъ.

Ако нѣкой Помакъ се разболѣе и неможе оздравѣ, принася жъртва на християнска църква, като праща жито, хлѣбъ или другъ подарькъ, обреченъ въ врѣме на болестьта.

Чухъ тъй сѫщо, че Помацитѣ завиждатъ на съсѣдитѣ си Българе, дѣто иматъ камънни и хубаво исписани църкви. — Когато Българетѣ въ с. *Дере-кйой*, Ахѫ-Челеби, построили нова църква, Помацитѣ нажалени, че и тѣ си нѣматъ джамия, прѣселили се въ друго село, чисто Помашко. Освѣнъ това, Помацитѣ все си държатъ старитѣ Български прѣкори Поповци, Стояновци и пр. и си помнятъ роднински свързки съ Българетѣ (братовчеди трети и четвърти, кумовска роднина).

Помацитѣ съзнаватъ, че прадѣдитѣ имъ сѫ били Християне, нъ не искатъ да знаѭтъ че сѫ Българе, ако и да говорятъ чистъ български езикъ. Турски езикъ наричатъ „*свински*“. Отъ турски езикъ тѣ незнаѭтъ освѣнъ нѣколко нáй-обикновенни изрѣчения и числителни имена, и поради това немогѫтъ да научатъ свѣстно нито една молитва. Само който служилъ на „аскеръ“, разбира турски, нъ такива Помаци не сѫ много, защото тѣ необичатъ да оставятъ прѣлестнитѣ си планини, и бѣгатъ отъ военната повинность.[1])

---

[1]) Повече подробности за Помацитѣ и за Родопскитѣ планини както и нѣкои материяли по въпроса за Верковичова сборникъ „Веда“ ще поговоримъ въ отдѣлна книга.